

ját inkább az állomáson tölti, mint a városban... — Ami e riport-könyv dokumentáris értéke mellett első sorban érdemel figyelmet az Nagy Lajos szentvtelen szociográfiai precizitása. Ez a precizitás az olvasó által levonható konzekvenciák számára beton alapot jelent, — feltéve, ha az olvasó hajlandó a konzekvenciák levonására. Jó lenne ha ezt a könyvet Szolnokon, Hódmezővásárhelyen és Győrben is elolvassná valaki. Bár — úgyis mindegy.

Méliusz N. József

UJ MAGYAR IRÓK: PERNEKI MIHÁLY.* Perneki nevével és dolgaival már találkoztunk. A múltban Uccai könyve a tocsimmel jelent meg versesfüzete, ez azonban nemcsak költészeti, hanem elvi szempontból is gyenge volt. Azóta jó idő telt el s mint új versesfüzete igazolja, azóta jelentősen fejlődött. Ez a fejlődés azonban egyoldalúnak tűnik, csak elvi meggyőződése acélosodott, versei pozitívabb alapokra támaszkodnak, de költészete még mindig sok kívánnivalót hagy maga után. Verseinek formába öntésénél fejlődése nem ért el arra a fokra, ahová meggyőződése és világszemlélete elérkezett, s éppen ezért technikájának gyengesége jobban kiütöközik. Szabadversei olvasása közben az embernek az az érzése támad, mintha a költő még nem döntött volna afelől, hogy prózát írjon-e, vagy verset; vagy mintha csak az elvi szempontokat tartaná szem előtt... Kétségtelen: a művészet eszköz. A polgárság és minden korok írói eszköznek használták s mindegyik saját társadalmának, osztályának szolgálatába állította. Eszköznek kell tehát hogy használják a szocialista írók és költők is. Ennek az eszköznek használatához azonban érteni is kell; s a művészetet nem lehet s nem is szabad megtagadni, mert akkor az eszközt tagadjuk meg. Már pedig az eszközhöz ragaszkodnunk kell.

(Budapest)

Hamvas H. Sándor

DISPUTA

VÁLASZ NYILT LEVÉLRE

A Korunk egyik múlt évi száma bírálatot közölt Németh László kritikusi tevékenységéről. Ezt a bírálatot N. L. — csak úgy mellékesen — egyik cikkében felpanaszolta („Világnézet“ Tanu, 1933 okt.) a gondolat egy olyan fonala mentén, amit Jeszenszky Erik a Korunk múlt évi novemberi számában Nyilt levél formájában hívott ki disputára.

Tisztelt Uram, az én unokatestvéreim szilasbalhási földművelők s mondhatom kitűnően ismerik Szilasbalhást, Kogutowitz Károly, a Dunántúl című munka szerzője semmiesetre sem ismerheti olyan kitűnően. Az ő könyvében éppen csak egy repülőgép-felvétel van a szilasi bozótrol, magamnak is el kellett olvasnom a felírást, hogy a képet és amit ábrázolt, azonosítani tudjam. Azt hiszem, hogy az én unokatestvéreim nagyot nevetnének, ha Kogutowitz Károly azt állítaná, hogy jobban ismeri Szilasbalhást, mint ők. Pedig Kogutowitz Károlynak bizonyos szempontból mégis igaza volna, mert ha ő nem is tudja hol van a Sós, a Békapest s az öreg Németh Péter pincéje, tudja, mi az a Mezőföld, s a bozótunk helyét is tudja a többi dunántúli bozót közt. Ismerhetek valamit, mert benne élek s ismerhetek valamit, mert tudom a helyét. Ezt akartam kifejezni azzal, hogy a

* A gyrajárók. Szerző kiadása. Budapest 1933.

marxismust ép' azért ismerem, mert nem ismerem annyira mint Önök s ha jól emlékszem, ezt nevezte Ön a tudatlanság menlevelének.

Ahol katedrák vannak, ott vizsgázni is kell s engem rég figyelmeztettek, hogy mindjárt nagyobb lenne a hitelem, ha levizsgáznék marxizmusból. Legalább is nyújtsam be a tanszéknek kötelező olvasmányaim jegyzékét. Nem tettem s ezért még azoktól is rossz osztbályzatot kaptam, akik Önöktől eltérően, kritikai munkásságomat becsülték valamire. Önnek mint dialektikusnak érzékének kell lennie a taktika iránt s ezt a makacsságomat talán akkor érti meg legjobban, ha taktikai magyarázatát adom. Én uram, meg akarom hódítani az embereket, de nem úgy, hogy a tantételeiket veszem be, hanem őket magukat. Vannak az emberi szellemnek gócpontjai, amelyeknek a meghódítása éppoly fontos az író számára, mint a forradalmár számára a városoké. Ezek a gócok a szellem reflex központjai; itt honol az ízlés, az igény, a problémák elé siető „előelmélet“. Én írásaimban ezeket a központokat puhítom; ha ezeket bevettem, a tanok az ölembe hullnak, míg ha a tanok felől kezdem a támadást, a meggyőződés kapuit döngetem s csak buzogánykongást idézek elő.

Azt hiszem, már ez a rövid magyarázat is elárulhatta Önnek, hogy jobban ismerem a dialektikát (legalább is annak szovjet-változatát), mint Ön gondolta. A jövőben talán idevágó olvasmányaim jegyzékébe is betekintést nyerhet, ha Marxizmus és szocializmus címen megjelenő füzetemet elolvassa. Mert nekem is megvannak, uram a magam egyéves és hároméves és ötéves terveim s ha a Tanu első évét kizárólag ama vitális gócok megpuhításának szenteltem, most már én is két oldalról folytatam az ostromot: a gócok és a tantételek felől. Ez új haremmodor; s eleinte bizonyára ügyetlen leszek benne, de mégis szükség van rá, mert, sajnos, igen derék embereket ismertem meg, akiknek a meggyőződésük olyan erős, hogy a vitális központjaik egészen érzéketlenek.

Ebben a füzetben, melyet akár Önnek is ajánlhatnék, azt akarom bebizonyítani, hogy a marxizmus a szocializmusnak kinőtt ruhája, melyet még a jó anya, a tizenkilencedik század adott rá vagy mint inkriminált cikkemben irtam, olyan elmeszesedett hüvely, amely megfojtással fenyegeti a mozgalmat. Tudom, hogy Ön az én túlzott aggodalmamat a burzsoázia együgyű furfangjainak kijáró mosollyal fogja megnyugtatni, de ha már annyira megbeesült, hogy polgári író létemre nyílt levélre méltatott, kérem hallgassa meg az érveimet is.

Lenin szerint Marx a 19. század három fő szellemi mozgalmának, a klasszikus német filozófiának, a klasszikus angol gazdaságtanának és a francia szocializmusnak a „folytatója és zseniális befejezője.“ Azt hiszem, ezt a meghatározást legalább is mint vegelemzést, én is elfogadhatom, legföljebb a német filozófiát, az angol gazdaságtant és a francia szocializmust kell még kisebb elemekre bontanom s folytató és befejező helyett helyesebb (később tisztázott okokból) ha „felhasználót“ mondunk. A marxizmusban találkozó elemek ezek szerint 1. Hegel történet szemlélete, 2. a materializmus nevű irány, 3. a kapitalista társadalom szemlélete, 4. a tudományosságba vetett hit, 5. a francia forradalom óta lábrakapott revolucionizmus és 6. a szocialista utópizmus. Ezeket az elemeket olvasztotta össze Marx, akiről tudnunk kell 1. hogy nagyszerű elemző, 2. elszánt harcos és 3. bukott polgár volt.

Azt hiszem, néhány szó elég, hogy a felsorolt elemeket Ön előtt, aki úgyis ismeri őket, jellemezzem. Hegel történetfilozófiája a jó istent akarta összebékíteni a történelemmel. Naiv erőszakosságában is vonzó

vállalkozás; a Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte-ben határozottan van valami Petőfi és Shelley lelkéből. Isten a történelemben bontakozik ki, minden új kultúra old valamit az ember lelkén, egyének és népek felörlődnek, de az Isten szava egyre hallhatóbbá válik az ember szabadságában. A legvilágosabban a tizenkilencedik században hallható, ott is a Hegel filozófiájában. A materializmus az az irány, mely szellem és anyag régi ellenlábasságában az anyag pártjára áll, az anyagból vezeti le a szellemet, a természetből a gondolkozást. Az élet kapitalista szemlélete angol vívmány. A görög piacon, a tizenkilencedik század elejei angol piacon át gondolkozott. A munkát lehet lélektanilag és lehet kereskedelmileg elbírálni; a munka ér valamit annak, aki végzi és ér valamit annak, aki eredményét megveszi. A kapitalizmus az a szemlélet, mely a munkának csak ezzel a kereskedelmi értékével törődik. A tudományok növekedési korszaka hitt a tudományban. Ez alatt azt kell érteni, hogy a tudományt nemcsak a valóságra fektetett fogalmi hálónak, technikai előnyök szerzőjének tekintette, hanem az élet magyarázatát, az emberiség vezetését várta tőle; a természetkutatón az élet titkát követelte, a gazdaságtanban pedig Delphi jósdáját állította fel. A revolucionizmus a francia forradalom leánya. A francia forradalomban szőröstől-bőröstől megették egy uralkodó osztályt, ez olyan látvány volt, amelynek az emlékeitől nem lehetett szabadulni. A történelem természetes menetének az látszott, hogy az uralkodó rétegeket az alattvalók időnként megegyék. A második rendet a harmadik, a harmadikat a negyedik; az nevet, aki utoljára eszik. Az utópizmus természetes kísérője minden kornak, melyben a gondolkozás kiszabadul az élet felügyelete alól s maga lát hozzá, hogy a világban rendet csináljon. Ha a felvilágosodás kora a Sokrates utáni időkre emlékeztet, a szocializmus legkiválóbb őse kétségkívül Platon.

Az a szellemi munka, mellyel Marx ezeket az elemeket összeolvasztotta, nem volt csekély, de az az indulat, amely fűtötte, még kevésbé. A marxizmus „polgári” irány. Ahhoz, hogy létrejöhessen, egy polgárnak kellett meghasonlania a polgársággal. Marx ereje és indulata nem is annyira fegyverei megválasztásában, mint inkább forradalmi továbbképzésükben, bonyolultabb harcra eszközökké való összerakásukban árulja el magát. Hegel spirálisan fölfelé csavarodó fejlődését a revolucionizmus földrengései szakítják meg. Hegelnél a kulturák nőttek, harcoltak s egy magasabb szót kiejtve értelmüket veszítették; a kulturák végeredményeikkel vitatkoztak, itt forradalmi feleselésük lett a dialektika lényege. Az eszmék harcából osztályharc lesz; a „Mehrwert“-et kapitalista szemlélet és osztályharc együtt kovácsolják; a tudományos hit hitelesíti a küzdők előtt lebegő utópiát; a materializmus a kapitalista szemlélet pártjára állva filozófiai távlatot ad a gazdaság szétrombolásának; az „Überbau“-ban revolucionizmus dialektika együtt zárják el a negyedik rend elől a polgári műveltséget. Valóban hatalmas alkotás; félelmes példája egy erős indulat kezébe került elemek szünergizmusának.

Kell-e mondanom, hogy a marxizmus elemei közül ma már csak ez az indulat az eleven s ez tartja az életet a többiben is. A történelem nem békíthető össze a Jóistenel, a kulturák esendők és mulandók s több-kevesebb sikerrel küzdenek mulandóságuk ellen. Egy alaposabb történetismeret azt tanítja, hogy a kulturák csak akkor haladnak, ha az utolsó eszméin át nézzük őket; lám, még egy század sem múlt el s abból, hogy Hegel a Jóisten utolsó szava volt hozzánk, inkább az Isten elkedvetlenedésére lehet következtetni, mint az idők teljességére.

Szellem, anyag? Nem egyike ez azoknak a „vagy-vagy“-oknak, amelyekről nem lehet szégyenkezés nélkül beszélni. Hát hol van az a szellem és hol az anyag? A világban vagy a mi elavult szóhasználatunkban? Az élet nem szellemi és nem anyagi; a mi nyelvünk elemzi szét szellemre és anyagra. S ha már szükségünk van a szóra, miért kell egyiket a másik „okának“ megtenni. A szellem a függvény s az anyag a független változó? Elhihető, hogy a valóság ilyen engedelmesen kövesse a mi analízis gyártotta szavaink sugallatát?

S nem volt még elég a kapitalista szemlélet terrorjából? Egy olyan korban, mely úgy látszott végkép kiirtja a földről az ipar- és földműves művészetet s a dolgok mintha maguk is követték volna, miközben áruvá lettek, a közgazdaságtan absztrakcióját, el lehetett sikkasztani a munkaidő mögül a képességet s el lehetett némítani az áruban a művet. Százötven év gyáripar után már nem vagyunk hajlandók azt a munkát elfogadni a munka mértékéül, amely valóban csak „festgeronnene Arbeitzeit“. A munkást kétféleképp lehet kizsákmányolni; becsapthatjuk kereskedelmileg, úgyhogy nem fizetjük meg a munkája piaci értékét s becsapthatjuk lélektanilag, úgyhogy elveszük tőle a munka örömét. A munka pontos megfizetéséért folytatott harc csak ott lehetett végeél, ahol a munka örömeért folytatott harcot már föladták s a munkából a vállalkozást kiabsztrahálták. Én kedves uram, változatos ifjúságom alatt voltam nevelő, orvos, iparos, tanár, vállalkozó, kritikus, regényíró, kacérokodtam a kertészséggel s állíthatom, hogy nemcsak munkám értékének, de a munkámba ölt lelki és fizikai erőnek is igen kevés köze volt magához a munkaidőhöz; egy fog kihuzása jobban kimerített, mint egy délelőtnyi tanítás s házitanítói munkám és tanulmányaim értékének összehasonlítására a lehető leg-tökéletlenebb mérték a rájuk fordított munkaidő. A munkának ez az értékelése csak egy olyan tudományban honosodhatott meg, amely az árfolyamokkal és nem a hivatásokkal foglalkozott. Ha kezembe veszem Hume, Adam Smith, Ricardo közgazdaságtani tanulmányait, őszintén megvallom, nem látok bennük igazi fejlődést, mert ha az analízisek egyre bonyolultabbak lesznek is, maga a szemlélet egyre piaciabb. Hume ragyogó tanulmányaiban a közgazdasági problémák még nem váltak ki az élet szövetéből; a gazdaság egy szál a politikai boldogulás feltételeit kutató bölcsész kezében; Adam Smith szaktudományt csinál, de minden oldalán érzem a bő szemlélet ellensúlyait s a tizennyolecadik századi enciklopédista józan érzékét. A Ricardo- és Malthus-féle közgazdászok már igazi szakemberek s tárgyuk autohipnózisában élnek; mesterséges kísérleteikben meg-megbillentik az árfolyam-alakító tényezőket valamelyikét s megfigyelik, hogy szalad végig a hatás az ő elvont segédfogalmaikon: a pénzen, az árfolyamon, a kínálaton, a produkción, a munkán, a szakemberek szokása szerint annál általánosabb érvényt tulajdonítva elemzéseiknek, minél jobban kipárolták belőlük az embert. Marx persze jóval céltudatosabb náluk. Ő, a forradalmár, tudja, hova akar kilyukadni az elemzéseivel. Mint a munkásság érdekképviselője jelenik meg a piac tudományában s bebizonyítja, hogy a munkás nem kapja meg munkája teljes kereskedelmi értékét. Ez bizonyára sokkal tudományosabban hangzik, mintha azt mondanám, hogy szegény és elnyomják. Valójában inkább kevesebbet mond ennél, mint többet. Mert ezzel az érveléssel a munkás a tőke érvsíkjára helyezkedett s a festgeronnene Arbeitzeit eiméleti alapján megfogalmazott követeléseit együtt ingának meg alapjukkal. Tudákos korokban, tudákos emberek szemében hatásos lehet az ilyen fogalmazás, — mi emberibbnek tartjuk, ha a munkás hivatást követel. A

hivatás: lélek és kenyér; a „teljes érték”: kenyér, piac és unalom.

Tudákost mondtam; vállalom a szót. Nem véletlen, hogy tudákos emberek olyan szívesen képezik ki magukat a marxizmus teoretikusáivá. A marxizmus tudákos korban keletkezett s ebben is „betetőzi” korát. Ön volt szíves a dialektika lényege felől kioktatni. Attól félek, hogy a dialektikát nem lehet olyan módon elválasztani a marxizmustól, mint Ön tette. Az igazságok elfajulnak s új ellenmondó igazságok lépnek a helyükbe. Ez a „bacchás-tánc”, mint Ön nevezte, a dialektikának inkább csak üteme s kissé kevesebb lelkesedéssel előadva a korok változó igazságáról szóló történelmi közhelyes laposul. A marxizmussal kapcsolatban a dialektikának sokkal pontosabb értelme van. A történelem feleselő eszmékben lüktet tovább; Marxig ez a lüktetés el volt rejtve a szemek előtt, egy-egy nagy történész is csak utólag és halványan ismerhette fel a kulturák vitázó értelmét. Marx felfedezte a társadalom alakulás-szabályait, felismerte saját kora dialektikus helyét, — beelátott a keletkező történelembe; történelemszerűen látta a jelent és a jövőt s a szocializmus megvalósításában kötött marsrutát adott az időnek. A dialektika üteme hajlékony, de a bacchás-táncban a következő száz vagy kétszáz év, akármilyen hajlékonyan lejt, nem hord többé fátyolt; a dialektika leleplezte a hajadont. Korunknak kétféle tartalma van; egyik, amelyiket Marx előírt neki, a másik, amellyel a valóság megtölti. Marxista az, aki csak azt látja a jelen valóságából, amit Marx elkerülhetetlenek tartott.

A revolucionizmusról és utópizmusról nem kell ennyit beszélni. A „rend”-eket sokkal könnyebb megenni, mint kiküszöbölni. A francia forradalom polgárokká avathatott bennünket, de mint Marx ki-mutatta, új torzabb arisztokráciát teremtett: polgár-rabszolgákkal. Az orosz forradalom azt mutatja, hogy a negyedik rend emésztése sem egész tökéletes s a legtorzabb polgári réteg: a hivatalnok megint ott ül a munka-kényszerrel kötött elvtárs-jobbágyok nyakán. Osztálytalan minden társadalom, amely kijelenti, hogy benne nincsenek osztályok. Azon túl azonban az osztályok a természet művei s valahogy minden társadalomban megvalósulnak. Meg lehet nemesíteni őket és el lehet tagadni; a tizenkilencedik század példája után mi inkább az előbbit választjuk.

Hogy Marx utópista lett volna, ezt Ön bizonyára tagadja. S ő az utópiáról ki is mutatta, hogy az a történelem akarata. Én nem fáradtam volna ezzel a bizonyítással; az én szememben a jó utópia többet ér, mint a történelemnek az az akarata, amelyet én elemeztem ki. Az utópia a történelem ellenereje, a lélek válasza a valóságra s mint ilyen, maga is valóság és történelem-esimáló erő. A legősibb utópia a földre hozott menyországé. Csakhogy sokféle menyország van. A Dantében az emberek Isten fényében fürdenek, Rabelais Telemide-jében enciklopédisták lesznek, a Marx államtalan társadalmában megőrzik maguknak a Mehrwertjüket.

A marxizmus megteremtésébe beleölt zsenialitást nem lehet kibebiteni, a tizenkilencedik század minden jelentősebb iránya itt tolong Marx körül, hogy részigazságait az ő tudományos fegyvergyára számára felkínálja. S Marx tudja, kitől mit kell átvenni s mivel mit lehet kezdeni. Indulata pompás tanácsadó volt a szocializmus felfegyverzésében, a múlt század derekán el sem lehet képzelni hatásosabb fegyvereket. Ő nem tehet róla, hogy ezek a fegyverek közben berozsdásodtak, a század, mely felkínálta őket, súlyosan kompromittálódott s a csillogó páncél inkább szorítja a mozgalmat, mint védi. Ha ma élne, bizonyára más áramlatok táján kereskedne, bár nem valószínű.

hogy az ő álcásan bosszús indulata számára olyan hatásos forgópisz-
tolyt találna.

Mindnyájan szocialisták vagyunk, csak nem marxisták, mondja
kortesbeszédében a keresztényszocialista főúr vagy apát. Ez így igen
kényelmesen hangzik s amikor én a szocializmusnak azt ajánlom,
hogy dörgölőzzék csak a fához és dörgölje le hámló elméletét, köny-
nyen abba a gyanuba keveredhetek, hogy ép' olyan kényelmes va-
gyok, mint ők. Megvallom, sokat gondolkoztam azon, elválaszthatók-e
szocializmus és marxizmus; nem képmutatás-e szocialistának valla-
nunk magunkat, ha a marxizmus ellenfelei vagyunk. Ön szerint igen;
de a szocializmus legelszántabb ellenségei szerint is igen s ez gondol-
kozóba ejthet mindkettőnket. Az, hogy ki minek nevezi magát, ízlés
és meghatározás dolga; de hogy marxizmus és szocializmus elválaszt-
hatatlanul összenőttek-e: ezt nem lehet hajlam és meghatározás ön-
kényével eldönteni.

A szocializmus a mozgalom, a marxizmus a mozgalom elmélete.
Emberek ejthetik ki ugyanazokat a szavakat és csinálhatnak mást s
mondhatnak mást és csinálhatják ugyanazt. Minden mozgalomnak van
egy értelme, amelyet nyelvünk ad neki s van egy értelme, amely a
hozzátartozó eseményekből rajzolódik ki. Van, amit mondanak s van,
ami történik. A marxizmussal mint elmélettel nem tudok megbarát-
kozni. Történik-e a szocializmusban valami, amihez ragaszkodom? Ha
igen, nemcsak a saját kérdésekre feleltem meg, hanem az Önre is,
aki felvilágosítást kér, hogy csinálhat egy halott elmélete a világ ha-
todrásában mégis történelmet.

Az, hogy valami él, boldogul, nem azt bizonyítja, hogy jó elmé-
lete van, hanem hogy életrevaló. A szocializmus életrevalósága mé-
lyebben fészkel, mint az elméletben. A szocializmusban verődött össze
a tizenkilencedik századi rablószellem első ellenzéke. A „felszabadít-
tott“ tömegek észrevették, hogy áramló időbe kerültek, mely elsodorja
a védtelen szegényt; a nagy százados rend keretei szétolvadtak; újfajta
ragadozók szaporodtak el a zavaros fölött s a pénz kegyetlenebb ne-
mességet nevel, mint a kard és becsület. A ragadozók érdeke a zavar,
a dolgozóké a rend. A szocializmus a gazdátlanná vált jobbágy, a pó-
rén maradt szabadság fekhelyén a rend álma, mely hivatást ad és
helyet jelöl. A munkások szakszervezetekbe tömörülnek; megtanul-
nak bizonyos tételeket, de megtanulják az összetartást is s az össze-
tartozókhoz illő magaviseletet. A szakszervezet, ahol az Szabó Ervin
és Kassák Lajos szellemében alakult ki (sajnos, kevés helyen), a mun-
kásság nevelője lett; a tömegeket az elhagyott paraszt szokásjogból
egy új, nyiltabb, harcosabb szokásjogba vezette át s a kard pusztuló,
a pénz erkölestelen nemessege helyébe új nemesseget iparkodott ne-
velni. A munkásdiktatúra szándéka s ténye azt jelenti, hogy a nemes-
ségére méltatlanná vált kard és pénz nemesseget a mozgalomból kell
pótolni; a szocializmuson át új normákat kap a kormánytalan világ,
alulról jött normákat, akik a szükséges és hasznos néprétegek szá-
mára alakítanak államot.

A szocializmus az én fogalmazásomban a védő rend és az új ne-
messég mozgalma. S a marxizmus ellen azért küzdök, mert az álló ren-
det gép-mechanizmussá akarja süllyeszteni s az új nemesseget a kor-
látolttság diszciplinájában tartja. A marxizmus bűnei a szocializmus
ellen: szellemi nyűgévé lett a mozgalomnak; elriasztja tőle a kor ve-
zérszellemeit s elzárja a kor vezérszellemeitől a mozgalomba kerülte-
ket; bukott polgárokat ültet a munkásság nyakára, akik műveltség
esömörükben szembeállítják az emberi lehetőségekre kíváncsi feltö-

rekvó munkást a hagyománnyal, melyet polgárinak bélyegeznek; le-súlyesztí a munkás-vezetők színvonalát s mint Oroszországban láttuk, a korlátoltság kiválasztását indítja meg köztük; a betű képmutatására tanítja a „felszabadult“ embert, tétel-facsaró teologusokat és dogmák-kal ölé csörtetöket táplál, az érzés és gondolkozás hűségét megbünteti.

Ahogy mi ketten szembekerültünk, a lehető legfényesebb bizonyítéka annak, amit a marxizmus felől állítok. Milyen mozgalom az, amelyben Ön benn van, én pedig kinnmaradtam? Milyen mozgalom az, amelyből a káté-ismerői nyugodt lelkiismerettel és legfölsőbb bátorítással köphetnek arra, aki végre is egész nyilvánvalóan s akarata ellenére is a közösségért él?

(Budapest)

Németh László

II.

MEGJEGYZÉS AZ ELŐBBIEKRE

Mindenekelőtt magyarázattal tartozom az olvasóknak. Mi indokolhatja azt, hogy egy polgári írótól számon kérjük a dialektikus gondolkodás ismeretét? Mi indokolhatja, amikor természetesnek kell találnunk, hogy a polgári osztály képviselői nem alkalmazhatják és ezért valójában nem is ismerhetik a gondolkodás forradalmi módszerét? Nem volt-e így eleve naivitás azt hinni, hogy ott, ahol osztályok állanak egymással szemben, egymagában a kritika fegyvere „jobb belátás“-ra bírhatja az ellenfelet?

„Olyan időkben, amelyekben az osztályharc a döntés felé közeledik, az uralkodó osztály, az egész régi társadalom felbomlási folyamata olyan heves, olyan éles formát ölt, hogy egy kis része elhagyja az uralkodó osztályt és a forradalmi osztályhoz csatlakozik, ahhoz az osztályhoz, amely kezében hordja a jövőt. Amint tehát azelőtt a nemesség egyrésze ment át a polgársághoz, úgy megy most át a munkássághoz a polgárság egyrésze és főleg a polgári ideológusok egyrésze, azok, akik felemelkedtek az egész történeti folyamat elméleti megértésének a szintjére.“

Az egyénnek az osztályához való kötöttsége nem feltétlen és különösen nem feltétlen az ideológusoknál és az osztály széthullásának a történeti korszakában. Ezen a történeti alapon, megfelelő életviszonyoktól és a gondolkodás becsületes erejétől segítve, a polgári gondolatkörből kiindult ideológus is felemelkedhet arra az elméleti színvonalra, amelyen már tényleg nem régi osztálya, hanem egy új, a történeti fejlődést vivő osztály mellett találja magát.

N. L.-ról tudtam, hogy saját tapasztalatából ismeri a szellemi függetlenséget, a szellemi hűség lehetőségeit a polgári társadalomban és az volt a benyomásom róla, hogy kiemelkedik tehetségével a magyar polgári kritikusok közül. Ezért lehetségesnek gondoltam, hogy osztálykötöttségéből is fel tudja magát szabadítani. Nyílt levelemre adott válasza beigazolta, hogy túlbecsültem. De ha válasza formailag esupán azt a jól ismert szakadékot tárta is újból fel, amely a polgári osztályfelfogást elváltasztja „az egész történeti folyamat elméleti megértésétől“, ugyanakkor tartalmában rendelkezésre bocsátotta egy fiatal és tehetséges, magát osztályérdektől függetlennek és jószándékúnak tartó magyar polgári kritikus portréját az 1934. évből s ennyiben mindenesetre pozitívumot adott. Nézzük meg tehát közelebbről ennek az egyéni portréjának a vonásait és azt, hogy miként rajzolódnak fel rajta az egyén finom és emelkedett vonásai megett az osztály durva